

DOI

Stručni članak

Professional paper

Primljeno 22. 06. 2023.

Enes Julardžija, doktorand

Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici
enesusama@gmail.com

**PRIKAZ KNJIGE „KONCEPTUALNI RAZVOJ
ISLAMSKJE OBRAZOVNE TEORIJE -
TETAVVURU MEFHUMI EN-NEZARIJJETI ET-
TERBEVIJJETI EL-ISLAMIJJETI” AUTORA DR.
MADŽIDA ARSANA EL-KEJLANIJA**

Medina – Damask: Et-Turas i Ibn Kesir, 1985, 291 str.

Uvod

Knjiga „Konceptualni razvoj islamske obrazovne teorije“ (“Tetavvuru mefhumi en-nezarijjeti et-terbevijjeti el-islamijjeti”) jordanskog historičara i mislioca dr. Madžida Arsana el-Kejlanija objavljena je na arapskom jeziku u izdavaštvu kuća Et-Turas i Ibn Kesir 1985. godine, kao drugo izdanje.

Autor je rođen u Jordanu 1932. godine u kejlanijskoj porodici čiji se korijeni vežu za Abdul-Kadira el-Džejlaniya. Magistrirao je iz historije islama na Američkom univerzitetu u Bejrutu i iz pedagogije na Jordanskom univerzitetu u Ammanu. Doktorirao je pedagogiju na Univerzitetu Pittsburgh u Pensilvaniji, u Sjedinjenim Američkim Državama. Autor je brojnih djela, od kojih je najpoznatije „Tako se pojavila Salahudinova generacija i tako se vratio Kuds“ (“Hakeza zahere džilu Salahuddin ve hakeza 'adet el-Kudsu”), izdato 1993. godine.

Dobitnik je brojnih svjetskih priznanja, od kojih je najznačajnije „Džazetu el-Farabi el-alemijje lil-ulum el-insanije“.

Knjiga „Konceptualni razvoj islamske obrazovne teorije“ je naučnog karaktera, bavi se islamskom obrazovnom teorijom, te progresijom obrazovne misli kroz historijske epohe, nudeći nove

koncepte islamske obrazovne teorije. S druge strane, knjiga predstavlja novi pokušaj reinterpetacije obrazovne teorije u skladu sa novim okolnostima u kojima živimo. Imajući na umu da islamska obrazovna teorija izvire iz dva osnovna izvora - Kur'ana i sunneta, koji na sveobuhvatan način tretiraju materijalno i duhovno, naučno i moralno, teoretsko i praktično, postavlja se zahtjev za balansiran odnos između materijalnih, moralnih i duhovnih pitanja.

Dr. El-Kejlani je pokušao postaviti čvrste temelje islamske obrazovne teorije na principima Kur'ana i sunneta, ili drugačije rečeno, pokušao je da prikaže najbolju varijantu ostvarenja „potpunog insana“ kroz razumijevanje kur'ansko-sunetskih tekstova, što je ustvari cilj islamske obrazovne teorije.

Sažeti prikaz

Knjiga sadrži osam poglavlja (posljednje poglavlje sadrži bilješke i zaključak).

Prvo poglavlje, „Osnova obrazovne teorije u Kur'anu i sunnetu“, bavi se obrazovnim principima sadržanim u Kur'anu i sunnetu, koji predstavljaju temelj islamske obrazovne teorije i čine je drugačijom od ostalih. Ovi temelji omogućuju idžtihad i idu ukorak sa razvojem društva i zadovoljavanjem njegovih obrazovnih potreba. Kur'an i sunnet sa svom svojom širinom preciziraju temelje i ciljeve obrazovanja, njegova polja djelovanja, nastavne planove, metode i sredstva, tako da postepeno pripremaju muslimana intelektualno, psihološki i funkcionalno, uzimajući u obzir njegovu spremnost i mogućnosti, te potrebe društva u kojem živi.

Drugo poglavlje, „Islamska obrazovna teorija u prvom hidžretskom stoljeću“, bavi se faktorima koji su utjecali na progresiju razumijevanja koncepta islamske obrazovne teorije u spomenutom stoljeću i načinom poimanja tog koncepta. Autor je na briljantan način razdvojio prvo i drugo poglavlje. Prvo je vezano za osnovu obrazovne teorije u Kur'anu i sunnetu, dok je drugo poglavlje vezano za mišljenja muslimanskih mislilaca i pravnika tog stoljeća. Ustvari, to je njihov pogled na koncept islamske obrazovne teorije koji se crpi iz Kur'ana i sunneta, ali je on kao produkt ljudskog mišljenja podložan grešci, pa makar bio crpljen iz

pravih izvora. Istraživači se natječu ko će na najbolji i najpotpuniji način definirati i opisati insana crpeći njegove osobine iz Kur'ana i sunneta. El-Kejlani je na tom polju dao svoj doprinos kroz ovu knjigu. Velik doprinos razvoju obrazovne teorije u prvom hidžretskom stoljeću dali su: Alija b. Ebi Talib, Abdullah b. Mes'ud i imam Ez-Zuhri. Njihov doprinos razvoju obrazovne teorije se ogleda u postavljanju i kristalizaciji brojnih pravila koja su olakšala interakciju i otvorenost prema novim kulturama s kojima dolaze u dodir nakon islamskih osvajanja.

Treće poglavlje, „Islamska obrazovna teorija u drugom hidžretskom stoljeću“, bavi se periodom koji slijedi nakon vremena ashaba, koji je okončan između 90. i 100. h. god. Period u kojem su živjeli ashabi obilježen je promocijom nauke i njenih vrijednosti, te podsticanjem na stjecanje znanja. Veću vrijednost ima nauka od uživanja u dunjalučkim blagodatima i od borbe za vlast. Vladari su znali da nema ispravnog vladanja bez nauke i da, dok oni vladaju ljudima, učenjaci vladaju njima. Nakon ovog perioda dolazi period razvoja koncepta islamske obrazovne teorije u drugom stoljeću kroz osnivanje škola za izučavanje jezika, fikha, hadisa, itd. Osnivači škola ili mezheba su bili glavni sudionici razvoja koncepta islamske obrazovne teorije. Tu su se istakli: Sufjan es-Sevri, Abdullah b. el-Mubarek, Malik, Ebu Hanife i Šafija. Ovaj period karakteriziraju frakcionaške aktivnosti kroz promociju svojih akaidskih uvjerenja. Važno je istaći ši'itskog učenjaka Ismaila en-Nevbehtija, autora knjiga *Kritika Šafijine Risale* i *Ništavnost analogije*. U ovom periodu se pojavio i Vasil ibn Ata' sa svojom mu'tezilskom dogmom. Ove frakcije su imale aktivnosti na polju širenja svojih ideoloških uvjerenja, a to je utjecalo na razumijevanje koncepta obrazovne teorije. Zbog prevodilačkih aktivnosti koje su se razvile u ovom periodu, došlo je do susreta sa novim običajima, kulturama i načinom života, posebno imajući u vidu veliki broj nearapa koji su primili islam i stasali na drugačijim kulturama. To je doprinijelo razvoju koncepta obrazovanja koji bi odgovarao svakom području na specifičan način. Autor u ovom poglavlju navodi neke forme razvoja poimanja obrazovnog koncepta u drugom hidžrestkom stoljeću. On ističe da postoji jaka veza između obrazovnog koncepta i realnih okolnosti u kojima ljudi žive. Najpoznatiji zastupnici ovog pravca su osnivači sunetskih pravnih škola. Prema El-Bagdadiju i Ibn Abdulberru,

drugačiji stav je zastupao El-Evzai. Njegov stav se ogledao u ograničavanju na naslijeđe selefa. Međutim, Ibn Abdulberr na drugom mjestu navodi suprotan stav. Autor ističe da je El-Evzai samo pokušao brižno sačuvati koncept islamske obrazovne teorije od nadolazećih koncepata koji izlaze iz ovih okvira.

Podučavanje u drugom hidžretskom stoljeću se ne razlikuje od načina podučavanja u prvom, jer je razumijevanje načina podučavanja preuzeto od generacija koje su živjele u prvom hidžretskom stoljeću. Razumijevanje podučavanja ili obrazovanja je bilo utemeljeno na postepenosti, uravnoteženosti teorije i prakse, posvećenosti nauci bez opterećenosti dunjalukom, direktnom učenju učenika od učitelja i ustrajnosti u podučavanju. Posvećenost podučavanju je obavezno, što je bio stav vodećih mislilaca tog vremena. Neznanje je predstavljalo, a i danas predstavlja, najvećeg neprijatelja čovjeku, a podučavanje ljudi se ubraja u vrednija djela od samog dobrovoljnog ibadeta.

Od metoda podučavanja korištene su one inovativne, kao i one preuzete od generacije koja je prethodila. Inovativno je bilo diktiranje znanja, koje se kasnije razvijalo u nove metode. Do izražaja dolazi metoda vođenja debate, kao i čitanje pred učiteljem, putovanja, pitanja i slušanje. Na kraju autor navodi adabe učitelja i učenika, koji se ne razlikuju od onih iz prethodnog stoljeća.

Četvrto poglavlje, „Obrazovna teorija u toku trećeg i četvrtog stoljeća“, bavi se pojavom škola koje su doprinijele isticanju obrazovanja i elemenata nastavnog plana i programa. Međutim, umjesto razvoja obrazovne teorije krenulo se putem stagnacije. Tome je doprinijela, između ostalog, odanost vladara jednoj sekti, pa je tako El-Me'mnun prihvatio mu'tezilijski pravac i prisiljavao sljedbenike sunneta i džema'ata da priznaju stav o tome da je Kur'an stvoren. Nakon mu'tezila primat su uzele šiije u četvrtom stoljeću. Autor pravac ehlu-sunneta naziva sektom, što je pogrešno. Glavni predstavnik i imam ehlu-sunneta tog vremena bio je Ahmed b. Hanbel.

U ovakvim okolnostima se pojavljuju eš'arije, koji pokušavaju biti neka „sredina“ između mu'tezila i ehlu-sunneta. Njih autor naziva džematom, kao i sufije koji su se pojavili također u ovom vremenu. Ovo je bilo vrijeme nauke i pojave brojnih istaknutih učenjaka, što je imalo za posljedicu razvoj obrazovnog koncepta. Ovaj razvoj karakterizira osnivanje obrazovnih škola.

Prvo su osnovane pravne i hadiske škole. Autor spominje neke istaknute ličnosti i njihov doprinos razvoju obrazovnog koncepta. Svaka škola je imala svoje predstavnike.

Sufijska škola, kao poseban džemat, pojavljuje se pred kraj drugog stoljeća. Najpoznatiji njihov predstavnik je El-Haris el-Muhasibi. On je pokušao napraviti spoj između pravca mu'tezila i ehlus-sunneta, uzimajući um kao alat za razumijevanje Kur'ana ukoliko je srce prazno od zaokupljenosti i želja, a udovi izolirani od uzroka koji vode ovoj zaokupljenosti. On smatra da se to može postići samo sufijskim obrazovanjem.

Treća vrsta škola su škole filozofa i naučnika prirodnih nauka. Posebno su se istakli El-Farabi i El-Miskevejh.

Četvrta vrsta škola su škole usulista i apologeta. Najpoznatija ličnost ove škole je Ebu el-Hasen el-Eš'ari. Bio je na pravcu mu'tezila učeći od El-Džubaija, a kasnije je izrastao u njihovog predvodnika, da bi osnovao svoj pravac i suprotstavljao se njihovim stavovima. On se nije direktno bavio obrazovnim konceptima, ali je postavio pravila koja su kasnije usmjerila njegova obrazovna otkrića i dostignuća. On smatra da učenik stupa u interakciju sa savremenom misli, zatim se to mjeri vagom Kur'ana i sunneta, i to jasno određuje njegov pravac ili stav. To uključuje definiranje uloge uma i objavljenih tekstova na polju misli i to na način koji je povezan sa Kur'anom i sunnetom. On se protivio muhaddisima i hanbelijama zbog stava da se treba ograničiti na objavljene tekstove i da ne treba ulaziti u druga područja.

Obrazovne metode nisu doživjele promjene u odnosu na prethodno stoljeće, osim što se potreba za debatom proširila i postala neizbježna.

Peto poglavlje, „Obrazovna teorija u toku petog hidžretskog stoljeća“, bavi se razotkrivanjem koncepta islamske obrazovne teorije kroz angažman i trud trojice eš'arija: El-Maverdija, El-Hatiba el-Bagdadija i El-Gazalija. Njih trojica su zbog svoje velike naobrazbe i samog pristupa rješavanju savremenih problema dali doprinos razvoju i kristalizaciji obrazovne teorije, koja je bila vezana za Kur'an i sunnet.

U ovom poglavlju autor navodi faktore koji su utrljali put eš'arijskim aktivnostima na polju obrazovanja. On navodi da je jedan od tih faktora pojava doktrinarne tradicije i stagnacija

sunitske misli. Zatim navodi ismailije kao novi izazov, koji su zauzeli Egipat 358. h. god., te osnovali Azhar kao centar šiitske da've. Odatle su slali misionare u Šam, na Arapski poluotok, Irak i Perziju. Uspjeli su uvjeriti neke abasijske vladare u svoju doktrinu i pridobiti ih na svoju stranu. Izazov ismailija možemo razumjeti tek nakon što zastanemo na njihovim učenjima. Oni tvrde da Kur'an ima vanjska i unutrašnja značenja, čime odstupaju od islamskog vjerovanja i idu ka politeizmu i obožavanju čovjeka. Razvili su i napisali lingvistički rječnik za ibadete (obredoslovlje) i vjerovanja koji odgovaraju njihovim tumačenjima. Također su iznijeli viziju obrazovne teorije koja je kompatibilna sa njihovim uvjerenjima.

Kada je abasijska država preuzela nadzor nad obrazovanjem, usvojila je eš'arijsku doktrinu. Autor je u ovom poglavlju, također, pojasnio i razvoj koncepta obrazovne teorije kako su ga iskristalizirale eš'arije, navodeći biografiju svakog od trojice spomenutih eš'arija (El-Maverdija, El-Hatiba el-Bagdadija i El-Gazalija) te njihov doprinos razvoju koncepta obrazovne teorije, i to kroz neke zajedničke, a neke različite segmente.

Šesto poglavlje, „Obrazovna teorija u toku šestog i sedmog hidžretskog stoljeća“, bavi se stagnacijom koncepta obrazovne teorije. Napori trojice eš'arija nisu mogli probiti zidove djelimičnog mišljenja i barijere doktrinarne tradicije na koje su naišli. Njihovi napori nisu bili lišeni negativnih posljedica. Kao rezultat toga, koncept obrazovne teorije tokom šestog i sedmog stoljeća po Hidžri prestao je da odgovara potrebama društva i okolnostima razvoja. Do ovoga je dovelo širenje mezhepskog fanatizma i slijepo slijeđenje, te kontrola države nad obrazovanjem. Gubljenjem utjecaja učenjaka i mislilaca, razvijao se mezhepski fanatizam i slijepo slijeđenje, a vlast je bila jaka pa je stvar preuzimala u svoje ruke.

Stagnacija obrazovnog koncepta se ogledala u uskosti razumijevanja kurikuluma, sprečavanju interakcije sa nemuslimanima i stagnaciji obrazovne koncepcije koju odražava Ez-Zernudži, kao najutjecajnija ličnost koja predstavlja realnost obrazovnih koncepata tog perioda.

Ovo poglavlje sadrži i koncept obrazovanja kako ga odražava Muhammed b. Ibrahim b. Džama'a. On je možda najistaknutija ličnost koja se bavila istraživanjem u obrazovanju u ovom periodu. Ibn Džema'u možemo analizirati kroz dva aspekta. Prvi je da on

otkriva stanje obrazovanja u to vrijeme kroz njegova istraživanja i smjernice koje je davao svojim savremenikima. Drugi je da njegova percepcija obrazovanja predstavlja najviši stepen koji je neko posjedovao u to vrijeme i to zbog njegove naobrazbe i iskustva u obrazovanju.

Ovo poglavlje El-Kejlani završava obrazovnom teorijom Ibn Tejmije. On se bavio mnogim obrazovnim konceptima u okviru svojih brojnih istraživanja i studija, ali je njegov fokus u ovoj oblasti bio na temeljnim pitanjima, bez bavljenja ograncima. Mogao je doprinijeti obnovi koncepta islamske obrazovne teorije da su njegovi stavovi naišli na odgovarajuću intelektualnu klimu.

Sedmo poglavlje, „Stagnacija islamske obrazovne teorije“, bavi se faktorima koji su doveli do ove stagnacije, te konceptom obrazovne teorije od osmog hidžretskog stoljeća pa sve do modernog doba. Teorija islamskog obrazovanja nije se mogla osloboditi stagnacije koja ju je zadesila u prethodnom stoljeću. Stagnacija je potrajala od tog vremena pa sve do modernog doba. Nije više bila u interakciji s potrebama društva i uslovima razvoja. Autor ističe da je sposobnost nasljednika ponavljanje znanja prethodnika, tumačenje i skraćivanje napisanih djela. Od faktora koji su doveli do stagnacije obrazovne teorije je promoviranje netolerancije i slijepo slijeđenje, nedostatak prosvijećenih vođa, utjecaj zadužbinara (vakifa) i sporovi između pravnika i hadiskih učenjaka te između filozofa i apologeta.

Koncept obrazovne teorije u osmom stoljeću karakterizira ponavljanje znanja prethodnika i privrženost baštini. Najistaknutiji učenjaci koji su definirali kurikulum u ovom vremenu su Ez-Zehebi i Ibn Redžeb. Ovaj period je okarakterizirala i stagnacija sufijskog obrazovanja te širenje devijacija u njegovim oblastima. Ovo poglavlje se bavi i Ibn Haldunovim stavovima o obrazovanju.

Stagnacija obrazovne teorije se nastavila u devetom i desetom stoljeću, a nisu se desile neke promjene u faktorima koji su doveli do te stagnacije. U ovom periodu je nastavljeno tumačenje knjiga selefa, ali je inovativno skraćivanje djela, pisanje nauke u stihovima i pojava fusnota/komentara na komentare djela. Tako je koncept nastavnog plana i programa u ovom periodu bio zasnovan na komentarima djela, rezimeima, stihovima i fusnotama/komentarima na komentare. Metode čitanja, slušanja i licenciranja (idžaza) su bile zastupljene i nastavile su i dalje

proizvoditi negativne posljedice. Es-Sehavi je pokušao oživjeti metodu diktata, ali u tome nije uspio. Es-Sujuti je kritizirao metode slušanja i pisanja, a posebno metodu licenciranja koja nije popraćena druženjem sa učiteljem.

Koncept obrazovne teorije od jedanaestog hidžretskog stoljeća do modernog doba je zadržao iste uslove i faktore koji su utjecali na stagnaciju. To je imalo za rezultat da kad god prođe stoljeće i doda se prošlosti, njegove percepcije i efekti se dodaju naslijeđu prethodnika. Sve ovo je samo učvršćivalo stagnaciju i rušilo obrazovne koncepte.

Osmo poglavlje, „Bilješke i zaključak“, bavi se pojašnjenjem koncepta islamske obrazovne teorije i metodologije islamskog mišljenja te metoda razumijevanja između perioda prosperiteta i stagnacije. Ovo poglavlje sadrži i vrlo bitno pitanje sa odgovorom: Kakav je stav u pogledu islamske obrazovne teorije u savremenom obrazovnom planiranju?

Autor je naveo tri polazišne premise koje vode obrazovanje u sadašnjoj eri. Prva je potreba za globalnom kulturom koja uklanja razlike među ljudima i prebacuje ih u novi način života zasnovan na saradnji i ljubavi. Druga je zanemarivanje humanističkih nauka u savremenom obrazovanju. To znači da obrazovanje zanemaruje osnovne dužnosti, da podučiti čovjeka umjetnosti života, ljubavi i nauci, te da svoje ideje utjelovljuje u društvo. Treća premisa je formiranje objektivnog ljudskog bića koje nije ograničeno na primjenu objektivnih metoda u oblasti tehnologije, već da se oslobodi subjektivnosti pa da razmišlja naučno u svim svojim poslovima, obrascima ponašanja, vjerovanjima i percepcijama. Bez toga čovjek u narednim godinama neće moći sudjelovati u modernoj civilizaciji, koja zahtijeva duh tolerancije, prihvatanja različitosti i prilagođavanja razvoju. Ovome se još dodaje i potreba kontinuiranog učenja kao osnovnog stuba u obrazovanju.

Ono što pomaže u kristalizaciji progresivnog koncepta teorije islamskog obrazovanja može se sažeti u šest glavnih faktora: obnavljanje mišljenja i metoda razumijevanja, otvorenost za iskustva drugih, zauzimanje naučnog stava o baštini, upoznavanje islamskih naučnika s intelektualnim strujanjima i globalnim kulturama, planiranje nastavnih planova i programa, te odabir i klasificiranje učenika.

Zaključak koji sadrži osmo poglavlje je sažetak sadržaja knjige i najznačajnije smjernice koncepta teorije islamskog obrazovanja od prvog hidžretskog stoljeća pa sve do modernog doba.

Zaključak

Polazeći od prvog poglavlja, autor nas vodi od osnovnih izvora islamske obrazovne teorije, Kur'ana i sunneta, prema ostalim poglavljima u kojima predstavlja koncept obrazovne teorije, prema razumijevanju i mišljenju učenjaka i mislilaca koji su živjeli u različitim stoljećima. Dobar historičar, kakav je El-Kejlani, hronološki je prikazao razvoj obrazovne teorije kroz stoljeća, a zatim ukazao i na uzroke koji su doveli do stagnacije i koji je održavaju sve do danas.

El-Kejlani je pokušao ovim istraživanjem udariti nove temelje pedagogije u islamu, uzimajući Kur'an i sunnet za glavne izvore kako bi definirao uzornog insana koji u osnovi predstavlja cilj islamskog odgoja.

Autor je istraživanje bazirao na *razvoju* koncepta obrazovne teorije od prvog stoljeća pa do danas, kao i na *odabiru učenjaka i mislilaca* čije će stavove u pogledu obrazovanja analizirati. Analizirao je mišljenja pravnika (fakiha), muhaddisa, apologetičara, sufija i pjesnika. Sama činjenica da je u analizi odabrao jedne mislioe a izostavio druge ostavlja mogućnosti novih istraživanja u ovoj oblasti i pruža priliku novoj interpretaciji obrazovne teorije od prvog hidžretskog stoljeća do danas. Ostavio je, također, mogućnost dodatne analize pojedinaca čija je obrazovna teorija analizirana, ili analizu pojedinog vremenskog perioda koji je već analiziran.

Knjiga ne sadrži detaljniju analizu stavova i autor ne nudi rješenje izlaska iz stagnacije u kojoj se nalazi koncept islamskog obrazovanja. Detaljnija analiza je možda prepuštena budućim istraživačima ove oblasti.